

І.І. Чернега, канд. екон. наук, доцент

Уманський національний університет садівництва

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК СУЧАСНОЇ ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті розкрито теоретичні засади підприємництва як сучасної форми господарювання. Визначено роль підприємництва в економіці різних рівнів системи господарювання. Досліджено класифікацію підприємств за певними ознакам. Окреслено дві мети підприємницької діяльності: мета досягнення економічних і соціальних результатів, тобто спрямованість на задоволення суспільних потреб у товарах, роботах і послугах та мета одержання прибутку. Доведено важливість знань про поділ підприємств на класифікаційні групи за певними ознаками в реальному економічному середовищі, що має стати в нагоді під час вибору, наприклад, системи оподаткування, вибору стратегії розвитку бізнесу тощо.

Ключові слова: підприємництво, підприємницьке середовище, підприємницька діяльність, підприємець, форма господарювання, форма власності, майно, господарська діяльність, економічні показники, прибуток, фінансові ресурси, дохід, ризики, суб'єкти господарювання, економічні відносини, система підприємництва.

Постановка проблеми. Підприємництво займає центральне місце в господарському комплексі будь-якої країни. Саме тут створюється національний дохід. А отже, від успіху здійснення підприємницької діяльності залежить соціально-економічний розвиток суспільства, ступінь задоволеності в матеріальних і духовних благах населення країни. Формування ринкових відносин в економіці, створення конкурентного середовища в країнах зумовлюють необхідність теоретичного обґрунтування та розробки практичного інструментарію забезпечення стабільного, сталого розвитку підприємницької діяльності.

В сучасних ринкових умовах господарювання особливо гостро постає питання про розвиток підприємництва в Україні. Його становлення і розвиток свідчать про те, що проблема підприємницької діяльності досить багатогранна. Її економічні і правові основи знаходяться в стані формування та мають багато недоліків. Наукова розробка пов'язаних з підприємництвом, а також узагальнення вітчизняного і зарубіжного

досвіду значно відстають від практики підприємництва. Так, формування й удосконалення підприємницького середовища - це шлях до стабілізації економіки країни, подальшого економічного і соціального розвитку кожного регіону. Усі ці обставини й обумовлюють актуальність даної теми та необхідність більш глибокого вивчення проблем підприємництва як одного з основних напрямків господарської діяльності в сучасних умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти теоретичних досліджень з питань становлення, розвитку і підтримки підприємництва знайшли відображення у роботах українських вчених О. Барановського, З. Варналія, Т. Васильців, Л. Воротиної, Г. Горчаківська, С. Дзюбик, П. Єщенко, Ю. Загорської, А. Кисельова, Ю. Клочка, Т. Ковальчука, Л. Мельник, Н. Міценко, С. Мочерного, О. Непочатенко, Ю. Ніколенка, Є. Панченка, М. Пономарьової, В. Рибалкіна, О. Ривак, С. Реверчука, О. Савельєвої, В. Сизоненка, С. Соболя, О. Турчинова, А. Чухна, Л. Шовкун та ін. Безперечно, вітчизняні економісти розробили ряд аспектів стосовно теоретичних засад формування підприємницького середовища в умовах перехідної економіки. Проте, слід зазначити, що процес розвитку підприємництва надто складний і багатоаспектний, тому подальшого дослідження потребують теоретичні засади підприємництва як сучасної форми господарювання.

Формування цілей статті. Необхідність творчого пошуку та актуальність проблематики підприємництва і визначили мету нашого дослідження – дослідити теоретичні засади підприємництва як сучасної форми господарювання.

Предметом дослідження виступають теоретичні засади підприємництва як сучасної форми господарювання.

Об'єктом дослідження є соціально-економічні процеси, що відбуваються у зв'язку з функціонуванням, розвитком та регулюванням підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємництво – явище досить широке і багатовимірне. Тому в теорії поняття «підприємництво» розглядається як різноаспектне, тобто існують різні визначення щодо його змісту:

1) підприємництво є економічною категорією, що виражає відносини між суб'єктами господарської діяльності, спрямованої на те, щоб забезпечити їм комерційний успіх – максимізувати дохід, підірвати монополію конкурентів та створити свою власну монополію [1];

2) підприємництво – це тип господарської поведінки, що ґрунтується на самостійності та незалежності суб'єктів стосовно вибору:

що, скільки, як, для кого виробляти; на повній відповідальності за прийняті рішення та їх наслідки;

3) підприємництво є господарським мистецтвом, тобто це постійна економічна, організаторська та управлінська творчість з метою пошуку способів адаптації і прагнення до змін, які можуть забезпечити комерційний успіх;

4) підприємництво – метод економічного мислення, властивий людям, здатним до підприємства, який характеризується оригінальністю ідей та підходів до вирішення господарських проблем [2].

Згідно до Господарського кодексу України підприємництвом називають ініціативно-самостійну господарсько-комерційну діяльність, здійснювану окремими фізичними та юридичними особами з метою досягнення економічних та соціальних результатів та одержання прибутку [3]. Така діяльність здійснюється від свого імені, на власний ризик і під особисту майнову відповідальність окремої фізичної або юридичної особи.

Розуміння сутності підприємництва пов'язано з визначенням його ролі в економіці різних рівнів системи господарювання. Конкретно роль і значення підприємництва в економічному розвитку країни можна звести до наступного:

1) підприємництво слугує важелем для зміни структури економіки. Для підприємців основний спонукальний мотив – можливість одержання прибутку;

2) розвиток підприємництва створює «поживне середовище» для конкуренції. Підприємці сприяють швидшому оновленню техніко-технологічної бази і номенклатури продукції фірми. Вони стимулюють господарську активність, підтримуючи конкуренцію й існуючий ринок;

3) підприємництво можна вважати каталізатором економічного розвитку. Цей своєрідний прискорювач істотно впливає на збільшення обсягів виробництва; стимулювання інвестиційної діяльності; підвищення рівня попиту і пропозиції; прискорення темпів економічного розвитку економіки в цілому;

4) підприємництво сприяє економії і раціональному використанню всіх ресурсів;

5) підприємництво забезпечує сильнодіючі стимули до високоєфективної праці. У більшості випадків особистості, котрі мають власний бізнес, більше зацікавлені в якісній і продуктивній праці, ніж наймані працівники. Такий психологічний феномен вільної праці для одержання власного зиску забезпечує ще більший вигравш для економіки в цілому.

Із зазначеного вище можна сказати, що підприємницька діяльність

грає важливу роль в економічному розвитку країни.

Підприємництво – це самостійна ініціатива, діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг для одержання прибутку. Суб'єктами підприємницької діяльності (підприємцями) можуть бути громадяни України та інших держав, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності, а також юридичні особи всіх форм власності, установлених Законом України «Про власність». Щодо юридичних осіб і громадян, для яких підприємницька діяльність не є основною, цей Закон застосовують до тієї частини їхньої діяльності, яка за своїм характером є підприємницькою [4].

Підприємництво, як один із напрямків господарської діяльності, характеризується такими ознаками:

- 1) ініціативністю, яка означає, що підприємець починає свою діяльність відповідно до потреб ринку на свій розсуд та без будь-яких застережень;
- 2) систематичністю підприємницької діяльності, що підкреслює її постійний характер;
- 3) власним ризиком підприємця – він ладен відчутти на собі як позитивні, так і негативні наслідки підприємницької діяльності;
- 4) метою підприємницької діяльності, тобто одержанням прибутку;
- 5) здійсненням підприємництва під свою майнову відповідальність [5].

Підприємницька діяльність завжди має комерційний характер. Ці ознаки свідчать про те, що підприємцем може бути лише той суб'єкт, який здійснює господарську діяльність, діючи від свого імені, тобто фізична та юридична особа.

Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [3].

Суб'єктами підприємництва (підприємцями) можуть бути: громадяни України, інших держав, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності, юридичні особи всіх форм власності.

Чинне законодавство України певною мірою обмежує можливість займатися підприємницькою діяльністю деяким категоріям громадян:

- а) військовослужбовцям;
- б) службовим особам органів прокуратури, державної безпеки, МВС, суду, державного арбітражу, державного нотаріату;

- в) представникам органів державної влади та управління;
- г) громадянам, що мають судимість за економічні злочини тощо [3].

Будь-яка економічна діяльність має бути доцільною. У більшості випадків головною метою підприємницької діяльності можна вважати виробництво продукції для задоволення потреб ринку і одержання максимально можливого прибутку. Виробляючи необхідні суспільству товари і послуги, підприємства формують матеріальні і соціальні умови життя і розвитку суспільства. Це є основним соціально-економічним аспектом мети будь-якого підприємства.

Отже, згідно з легальним визначенням поняття «підприємництво» є дві мети підприємницької діяльності: мета досягнення економічних і соціальних результатів, тобто спрямованість на задоволення суспільних потреб у товарах, роботах і послугах та мета одержання прибутку [6].

Розвиток підприємництва - це шлях до насичення ринку товарами і послугами, подолання галузевого і регіонального монополізму, розширення конкуренції, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, підвищення експортного потенціалу [7].

Знання про те, як поділяються підприємства на класифікаційні групи за певними ознаками в реальному економічному середовищі, має стати в нагоді під час вибору, наприклад, системи оподаткування, вибору стратегії розвитку бізнесу тощо. Достатньо повну класифікацію підприємств можна забезпечити, користуючись такими ознаками: мета і характер діяльності, форма власності майна, належність капіталу, правовий статус і форма господарювання, галузево-функціональний вид діяльності, технологічна і територіальна цілісність, розмір за чисельністю працівників. Класифікацію за цими ознаками наведено в табл. 1. [2].

Розглянемо більш детально види підприємств за наведеними ознаками.

Для переважної більшості підприємств властивим є комерційний характер діяльності з одержанням прибутку. До некомерційних відносяться звичайно благодійницькі, освітянські, медичні, наукові та інші підприємства невиробничої сфери народного господарства.

Наступною класифікаційною ознакою є форма власності на майно. Так, приватними є підприємства, що належать окремим громадянам на правах приватної власності та з правом найму робочої сили. Колективне – це таке підприємство, що ґрунтується на власності його трудового колективу, а також кооперативу, іншого статутного товариства або громадської організації. Комунальне – підприємство, засноване на засадах власності відповідної територіальної громади. Якщо підприємство

засноване на базі об'єднання майна різних власників (юридичних осіб та громадян), то його називають спільним підприємством. Державними є підприємства, засновані на державній власності. До державних належать також так звані казенні підприємства, тобто підприємства, які не підлягають приватизації.

1. Класифікація підприємств за певними ознаками

Класифікаційні ознаки	Види підприємств
Мета і характер діяльності	Комерційні, некомерційні
Форма власності майна	Приватні, колективні, комунальні, державні, змішані
Належність капіталу	Національні, закордонні, змішані (спільні)
Правовий статус і форма господарювання	Одноосібні, кооперативні, орендні, господарські товариства
Галузево-функціональний вид діяльності	Промислові, будівельні, транспортні, торговельні, сільськогосподарські, інноваційно-впроваджувальні, банківські, страхові, туристичні тощо
Технологічна (територіальна) цілісність і ступінь підпорядкування	Головні (материнські), дочірні, асоційовані, філії
Розмір за чисельністю працівників	Малі (дрібні), середні, великі (надвеликі)

За належністю капіталу прийнято розрізняти підприємства: національні – капітал належить підприємцям своєї країни; закордонні – капітал є власністю іноземних підприємців повністю або у певній частині, що забезпечує їм необхідний контроль, такі підприємства створюються у формі філіалів або дочірніх фірм та реєструються в країні місцезнаходження; змішані – капітал належить підприємцям двох або декількох країн; їх реєстрація здійснюється в країні одного з засновників такого підприємства [8].

Технологічною і територіальною цілісністю володіють так звані материнські підприємства або фірми. Особливістю діяльності їх є те, що вони контролюють інші фірми. Дочірнє підприємство (компанія) – юридичне самостійне організаційне утворення, що здійснює комерційні

операції і складає звітний баланс; проте материнська фірма суворо контролює діяльність усіх своїх дочірніх компаній, оскільки володіє контрольним пакетом їх акцій. Асоційоване підприємство є самостійним; воно не знаходиться під контролем фірми, яка володіє його акціями. Філія не користується юридичною і господарською самостійністю, не має власного статуту та балансу, діє від імені і за дорученням головного підприємства, має однакову з ним назву. Майже весь акціонерний капітал філії належить і материнській фірмі. З-поміж суб'єктів господарської діяльності окремо відокремлюються малі (дрібні) підприємства, що складають основу малого бізнесу. До них належать суб'єкти господарювання, в яких середньооблікова чисельність працівників за звітний рік не перевищує 50 осіб. Великими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працівників за звітний (фінансовий) рік перевищує 1000 осіб. Усі інші підприємства визнаються середніми. Класифікація за належністю підприємств до певного галузево-функціонального виду діяльності здебільшого є зрозумілою із самої назви окремих їх груп.

Висновки. Отже, підприємництво є досить широким та багатовимірним явищем, що по-різному трактується. Розуміння сутності підприємництва пов'язано з визначенням його ролі в економіці різних рівнів системи господарювання. Основна мета підприємництва – це задоволення соціальних потреб та отримання максимального прибутку. Підприємцем може стати будь-хто з громадян України чи то іншої держави, крім тих категорій громадян, чію підприємницьку діяльність обмежує законодавство України. Підприємства класифікуються за різними ознаками, що їх відрізняють одне від одного.

Бібліографічний список: 1. Основи економічної теорії: [навчальний посібник] / С.Д. Дзюбик, О.С. Ривак. – К., 2014. – 423 с. 2. Васильців Т.Г. Економіка малого підприємства: [навчальний посібник] / Т.Г. Васильців, О.І. Іляш, Н.Г. Міценко; за ред. Т.Г. Васильціва. – Київ: Знання, 2013. – 446 с. Господарський Кодекс України Ст. 42 [електронний ресурс]: від 16.01.2003р. № 436-IV // Верховна Рада України – 2014. 3. Пономарьова М.С. Економічні та правові важелі підприємництва як складника ефективного розвитку агробізнесу / М.С. Пономарьова, Л.В. Шовкун, О.М. Савельєва // Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 1. – С. 227-236. 4. Марцин В.С. Надійність, платоспроможність та фінансова стійкість – основні складові оцінки фінансового стану підприємства / В.С. Марцин // Економіка, фінанси, право. – К., 2009. – № 7. – С. 26-29. 5. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств: [підручник] / О.О.

Непочатенко, Н.Ю. Мельничук. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 503 с. 6. Пономарьова М.С. Особливості становлення аграрних перетворень та ринкових зрушень / М.С. Пономарьова, Ю.В. Загорська, І.І. Чернега // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – 2014. – № 3 (35). – С. 6–12. 7. Горчаківська Г.В. Гармонійне підприємство і дія принципу «золотого перетину» в економічних системах : економічна теорія та історія економічної думки / Г.В. Горчаківська // Актуальні проблеми економіки : науковий економічний журнал. Національна академія управління. – Київ, 2010. – № 2 (104). – С. 4-8.

И.И. Чернега. Теоретические основы предпринимательства как современной формы хозяйствования. В статье раскрыты теоретические основы предпринимательства как современной формы хозяйствования. Определены роль предпринимательства в экономике разных уровней системы хозяйствования. Исследована классификация предприятий по определенным признакам. Определены две цели предпринимательской деятельности: цель достижения экономических и социальных результатов, то есть направленность на удовлетворение общественных потребностей в товарах, работах и услугах и цель получения прибыли. Доказана важность знаний о разделе предприятий на классификационные группы по определенным признакам в реальной экономической среде, должно пригодиться при выборе, например, системы налогообложения, выбора стратегии развития бизнеса и тому подобное.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательская среда, предпринимательская деятельность, предприниматель, форма хозяйствования, форма собственности, имущество, хозяйственная деятельность, экономические показатели, прибыль, финансовые ресурсы, доход, риски, субъекты хозяйствования, экономические отношения, система предпринимательства.

I.I. Chernega. Theoretical principles of entrepreneurship as a modern form of management The article shows theoretical principles of entrepreneurship as a modern form of management. The role of entrepreneurship in the economy of different levels of the system of management and feature of entrepreneurship as one of the areas of economic activity are defined. Classification of enterprises by certain criteria is studied. It is found that the main objective of entrepreneurial activity can be considered production of products to meet the needs of the market and obtain the maximum possible profit. Thus, producing goods and services necessary for society, enterprises form material and social conditions of life and development of society which is the main social and economic aspect of the goal of any company. Two goals of

the entrepreneurial activity are also defined: the purpose of achieving economic and social results, that is, the focus on meeting social needs for goods, kinds of work and services and the purpose of making profit. Importance of knowledge about the division of enterprises into classification groups according to certain features in the real economic environment that should be useful when choosing, for example, the taxation system, the choice of a business development strategy and others is proved. The full classification of enterprises can be ensured, using the following features: purpose and nature of the activity, form of property ownership, capital ownership, legal status and form of management, sectoral and functional type of the activity, technological and territorial integrity and size by number of employees.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurial environment, entrepreneurial activity, entrepreneur, form of management, form of ownership, property, economic activity, economic indicators, profit, financial resources, income, risks, economic entities, economic relations, system of entrepreneurship.

Стаття надійшла до редакції: 21.01.2018 р.